

ОДБРАНА

Специјални
прилог
153

ОДЛИКОВАЊА
ВОЈВОДЕ
ПЕТРА
БОЈОВИЋА

ЗНАМЕЊА
СЛАВЕ
И ЧАСТИ

НА ВОЈВОДСКОМ

Пише Радивоје БОЈОВИЋ

Ратна знамења „Четири бојне војводе“ српске војске имала су необичну судбину. Од декорација Радомира Путника сачувани су само ордени, које је понео приликом одласка из Србије. Из заоставштине војводе Степе Степановића, дароване Војном музеју 1937. године, после Другог светског рата остала су само два ордена и повеље. Празнину у збиркама које се односе на период Првог светског рата попунила су одликовања војводе Живојина Мишића, а војводски мундири Петра Бојовића до сада су излагани без декорација.

Сабљом и пером

Војвода Петар Бојовић рођен је у селу Мишевићи, код Нове Вароши, 16. јула 1858. године. Из старе Србије са родитељима доселио се у село Радаљево код Ивањице 1867. године. Гимназију је похађао у Ужицу и Београду, а у Артиљеријску школу ступио је 1875. године. У првом српско-турском рату био је писар при главној интендантури Врховне команде у Параћину. Чин поднаредника добио је 1876. године, а пред почетак другог рата с Турском унапређен је у чин наредника и распоређен на дужност у батерију Дринске артиљеријске бригаде. У току гоњења непријатеља према Преполцу, командовао је артиљеријском ватром с брда Умац, која је тукла турске јединице у селу Плана.

После закључења мира питомци XII класе одликовани су ратном споменицом и у јесен 1878. године наставили школовање у Артиљеријској школи. Током следеће године наредник Петар Бојовић провео је неколико месеци на практичној обуци у пешадијским и инжињеријским јединицама београдског гарнизона. Учесће у ратовима донело му је први официрски чин пре завршетка школовања, а у чин артиљеријског потпоручника произведен је 1880. године. Када је наредне године завршена настава на накнадном курсу и када су сведени резултати припало

Диплома Војне академије артиљеријског потпоручника Петра Бојовића, 1881. године

Д МУНДИРУ

3

*Пиџомци
Лука и Пејар Бојовић,
1876. године*

Петар Бојовић из поручничких дана

постојан, поуздан. У радовима топомерским врло добар. Ради на своме усавршавању за ђенералштабну струку”.

Крајем 1887. године упућен је у Француску, у коњицу, ради упознавања француске војске и учења језика. У чин капетана унапређен је 1888. године. После повратка у Србију враћен је на припрему у Главни генералштаб. На крају године, пуковник Јован Мишковић забележио је: „Подједнако употребљив за трупну и канцеларијску службу. Ради на књижевности добро”. Од 24. новембра 1889. био је ађутант начелника Главног генералштаба. На основу резултата у току двогодишње припреме и на командантском путовању преведен је у генералштабну струку 27. јула 1890. године. Као командир 3. чете 3. гардијског батаљона одликован је грчким Орденом Светог Спаситеља IV реда 1889. године и дан-

ским Орденом Данеборг III реда 1891. године. За време службовања у Београду био је члан Одбора Официрске касине и читаонице.

У лето 1891. године Петар Бојовић положио је испит за чин генералштабног капетана прве класе и, пре него што је изашао указ о унапређењу, постављен је за начелника Штаба Моравске дивизије. На предлог министра спољних послова био је именован за вице-конзула у Пљевљима, али се Турска није сагласила с отварањем српског конзулата. На служби у Нишу остао је пет година.

Тежња ка вишем командовању

Почетком јуна 1893. године положио је мајорски испит пред комисијом, чији је председник био пуковник Радомир Путник. У чин генералштабног мајора унапређен је исте године. Годишњој оцени команданта дивизије начелник Главног генералштаба пуковник Јован Мишковић дописује напомену „да је потребно да командује батаљоном”.

У оквиру јесење вежбе резервног састава пешадије министар војни је 1894. године наредио извођење маневара Моравске и Тимочке дивизије. Истовремено, мајор Бојовић добио је задатак из Главног генералштаба који је требало да реши у оквиру своје надлежности. Маневри су одржани између Ниша и Књажевца, 30. септембра и 1. октобра 1894. године. Другог дана руководилац маневара пуковник Јован Мишковић оценио је маневарски рад: „Углавном као коректан и одговарајући општој и посебним идејама и владајућим ситуацијама и појединим фазама и моментима маневара” и старешинама саопштио примедбе и напомене. Оцена рада мајора Бојовића остала је записана на крају године: „Није показао довољно ревности и пажње као начелник дивизијског ђенералштаба у јесењим маневрима и изради стручних послова и у решавању датог му задатка раније”.

Непосредно по завршеним маневрима мајор Бојовић премештен је за команданта 4. гардијског батаљона. Према заслугама стеченим „за краља и отаџбину” одликован је Орденом таковског крста V реда 1894. године. У Крагујевцу је остао на дужности две године. Био је „за трупну и за административну службу врло употребљив, јер законе, правила и прописе зна врло добро и примењује их добро”. На маневрима Дунавске и Шумадијске дивизије, почетком октобра 1895. године, командовао је 4. гардијским активним пешадијским пуком. Командант шумадијског пешадијског пука потпуковник Богдан Дамњановић забележио је: „Батаљоном командује врло добро, а у миру и рату могао би командовати и пуком. Опште спреме врло добре”. Мајор Бојовић је у Крагујевцу упознао Милеву Јовановић, са којом се венчао у крагујевачкој саборној цркви 4. јуна 1893. године. Са њом је имао шесторо деце – синове Божидара (1894–1962), Војислава (1895–1915), Добросава (1898–1971) и Радослава (1904–1906) и ћерке Јелицу (1896–1955) и Раду (1900–1959).

Мајор Бојовић био је „јахач, пливач и стрелац врло добар. У служби радан и заузимљив из сопствених побуда“. У личном животу био је „економ врло добар, материјалним потребама снабдевен. Носи се чисто. Дугова нема. Официрски дом радо посећује и виђа се по другим јавним угледним локалима. Дружи се махом са официрима, а ређе и са одличним грађанима“. За потпредседника Управног одбора Официрског дома биран је 1894. године. На предлог министра војног 1896. одликован је Орденом таковског крста IV реда.

Октобра 1896. године Бојовић је из Крагујевца прекомандован у Зајечар, на дужност начелника Штаба Тимочке дивизијске области, где је провео шест месеци. Командант дивизије пуковник Божидар Јанковић био је врло задовољан: „Потпуно спреман за самостално командовање пуком и у тактичком и у васпитном и у административном погледу, а заслужује виши положај. Шест месеци заступао је команданта кадровске пешадијске бригаде корисно. У служби врло тачан, уредан и брижљив. Полаже довољно бриге за образовање официра и васпитање војника. Ужива поштовање потчињених“.

За вршиоца дужности шефа Мобилизацијског одсека Операцијског одељења Главног генералштаба Бојовић је одређен у пролеће 1897. године. Ту се први пут сусрео с крупним проблемима организовања српске војске. У дискусијама које су се односиле на пешадијска егзерцирна правила залагао се за начело „да подједнаку вредност треба давати и удару ножем, бајонетом, бар за нас Србе“. Оставши усамљен у својим виђењима будуће српске војске, своје мишљење изнео је у часопису „Ратник“: „Тврдо сам уверен, да ће само онај да односи победе, који своју одлучност носи на врховима својих бајонета“ и аргументовано оспоравао постојећа решења и нека поглавља из нешто раније објављеног прилога Павла Јуришића Штурма. Пошто је објављен последњи наставак његовог критичког текста, у септембру 1897. године, изашао је указ којим се на сопствену молбу преводи у пешадију. Међусобна веза та два догађаја је очигледна, али се не зна да ли је било још разлога за повлачење у трупу једног узорног и даровитог официра.

У чин пешадијског потпуковника Петар Бојовић унапређен је 1897, када је и примио дужност команданта 15. пука. Следеће године у јуну премештен је на дужност команданта 12. пука у Зајечар. У току лета је „као заступник команданта бригаде вршио преглед над батаљонском школом 5. гардијског и 14. пешадијског пука“. Приликом прегледа рада пуковске школе, командант Тимочке дивизијске области генерал Илија Ђукнић затекао је задовољавајуће стање у 12. пуку, пошто су официри „похвално заложили своју способност, снагу и вољу“ у извођењу обуке, а у егзерцирним правилима „командант пука схватао задатке и примењивао борбене поретке“.

Потпуковник Бојовић оцењен је као: „Спреман и образован официр. Има тактичке подобности. Има иницијативу у раду и ову код млађих развија. Има добар такт у командовању и ужива у команди љубав и добар глас. Ради на развијању моралних особина. Потпуно спреман

Пуковник Пеџар Бојовић, 1901–1902. године

за команданта пука“. Због тога је у августу 1900. године постављен за команданта 11. пешадијског пука „Краљице Наталије“. На крају трогодишњег периода забележено је да је пуком „командовао на задовољство“. Као командант пука, два пута одликован је Орденом белог орла V реда у знак „краљевског благовољења“ 1899. и Орденом таковског крста III реда „на предлог министра војног“ 1900. године.

За време службовања у Зајечару, потпуковник Петар Бојовић био је повереник Српске књижевне задруге. На њеној годишњој скупштини, 12. маја 1900, управа га је прогласила за добротвора, пошто је за „две године нашао више од 300 чланова и купаца“. За „усрдно помагање просветне тежње Српске књижевне задруге“ одликован је Орденом Светог Саве III реда 1900. године.

По свом образовању и преданости служби био је веома цењен официр, па је септембра 1900. године по-

стављен за помоћника начелника Команде активне војске. Пуковник Божидар Јанковић сматрао је да ће због савремене стручне спреме бити „као ранији ђенералштабни официр корисно употребљив и за ђенералштабне послове“. На његов предлог, почетком 1901. године, враћен је у генералштабну струку. Био је члан комисије која је израдила „Привремена пешадијска егзерцирна правила“. Ту проблематику анализирао је на основу најновијих ратних искустава у два наврата у часопису „Ратник“.

У чин генералштабног пуковника унапређен је 1901. године, и примио је дужност команданта Моравске пешадијске бригаде у Нишу. После првог сусрета са њим, пуковник Лазар Чизмић забележио је: „Још је млад бригадир, а има услова да буде у своје време добар командант дивизије“. Од 15. до 21. јула 1902. Бојовић је учествовао на командантском путовању ради решавања тактичких задатака на правцу Ниш – Лесковац – долина Ветернице – долина Лепенице – Владичин Хан, под руководством генерала Божидара Јанковића. На крају путовања командант Моравске дивизијске области оценио је да „пуковник Петар Бојовић ради с потпуним познавањем свеколиких чињеница, довољно брзо и с довољно самопоуздања. Он је и раније више пута у оваквим путовањима учествовао, а имао је прилика да и сам вежба у том како потчињене му команданте, тако и приправнике за ђенералштабну струку, те се корисно као самостални руковаца ових радова употребити може“. У јесен 1902. године на маневрима Моравске и Тимочке дивизије командовао је пешадијском бригадом.

За показане резултате на дужности помоћника начелника Команде активне војске и успешно командовање бригадом одликован је Орденом белог орла IV реда 1902. године. У његову годишњу оцену генерал Божидар Јанковић унео је следе-

ћа запажања: „Стручне спреме темељне. Способан за све послове ђенералштабног официра. Поуздан командант пешадијске бригаде“.

Као командант пешадијске бригаде, пуковник Бојовић се вратио раду на војној литератури, са жељом да искуства стечена „наизменичном службом у трупи и штабовима, као и присуством у испитним комисијама и учествовањем у ђенералштабним путовањима“ пренесе младим официрима. После прилога „План за битку“, стратегијске студије по генералу Левалу, објављеног у „Ратнику“, Бојовић је крајем фебруара 1902. године предао нишком штампару Ђорђу Мунцу рукопис „Метода за решавање тактичких задатака у граница-

Породица генерала Пејтра Бојовића, 1913–1914. године

ма сдружених одреда". Тај приручник био је намењен превасходно трупним официрима, а настао је по узору на популарно дело „Упут за тактичку обуку“ потпуковника Грипенкерла, управника немачке Ратне школе. У књизи су обрађени тактички задаци, постављени на земљишту у околини Ниша, по угледу на испитна питања комисија и генералштабних путовања, где се од кандидата очекивало да примени начела тактике, рат-

не и делом генералштабне службе и усклади дејства појединих родова оружја. За време службовања у Нишу, Бојовић је објавио још три књиге: „Шта имамо и можемо да очекујемо од егзерцирних правила уопште, а шта од пешадијских посебице“, делимичан превод књиге бугарског пуковника Стојана Тошева „За књаза и отаџбину“ (1903) и „Упут за обуку регрута у ратној служби“ (1904), када је већ командовао дивизијом.

Генерал Пејшар Бојовић на коњу, 1916. године

Командант дивизијске области

Мајски преврат и вест о смрти краља Александра Обреновића 1903. године дубоко је потресао Ниш. Грађани су се ћутањем опирали смени династија. Приклањањем прве групе официра нишког гарнизона завереницима дошло је до раскола и низа непредвиђених догађаја, којих је пуковник Бојовић био поштеђен јер је пре-

штен у Београд. У јуну 1903. године постављен је за начелника Операцијског одељења Главног генералштаба, а од септембра је обављао дужност начелника Општевојног одељења Министарства војног. Током септембра и октобра уређивао је „Службени војни лист“. Био је члан комисије за измене и допуне „Закона о устројству војног министарства“ и одређен да по потреби учествује са пуковницима Радомиром Путником, Александром Машиним и Живојином Мишићем у комисији за рад на „Закону о устројству војске и формацију“.

Пуковник Петар Бојовић је крајем 1903. године постављен за команданта Моравске дивизијске области. Као командант града Ниша био је на дочеку бугарског кнеза Фердинанда Кобурга, приликом сусрета са краљем Петром Првим Карађорђевићем 14. маја 1904. године. Тим поводом одликован је бугарским Орденом за војне заслуге II реда. Краљ Петар Први Карађорђевић одликовао га је Орденом Карађорђевог звезде III реда. У октобру се налазио у краљевој свити приликом узвратне посете Софији. Био је председник Тимочке комисије за решавање пограничних проблема на српско-бугарској граници. Пре 1908. године одликован је Орденом Светог Александра II реда.

У септембру 1904. године пуковник Бојовић присуствовао је маневрима 7. и 8. корпуса француске војске. Том приликом додељен му је француски Орден легије чести IV реда.

У Главном генералштабу

После годину дана проведених у Нишу, у јануару 1905. године, постављен је за помоћника начелника Главног генералштаба. На великим јесењим маневрима, од 6. до 10. октобра 1905, учествовао је као начелник Штаба. Командант западне маневарске стране био је генералштабни пуковник Степан Степановић, а источне пешадијски пуковник Михаило Живковић. Већ на почетку маневра саопштавање претпоставке и задатка оставило је „тежак утисак“ и истакло „неприродност, нелогичност и неодређеност у овом најважнијем раду руководиоца маневра“ генералштабног пуковника Александра Машина, који је јачој Шумадијској дивизији одредио дефанзивну улогу. Критички приказ маневра, објављен у војном часопису, садржи детаљну анализу рада с трупама на терену и оспорава исправност издавања нових претпоставки 8. и 10. октобра, које су прекинуле природан ток вежбе и успешнију Тимочку дивизију вратиле у оквире маневарског плана. Пошто је „у целом том послу имао извесног свог удела“, Петар Бојовић прихватио је одговорност са пуковником Машиним и записао да се „као начелник руковоачева штаба потпуно слагао са оваквим начином прекида маневра и са оваквом новом претпоставком – ја сад увиђам да је маневар прерано прекинут и да је одлука о успеху донета у виду претпоставке“ била у корист Шумадијске дивизије.

Од маја 1906. године пуковник Петар Бојовић био је на дужности начелника Главног генералштаба, пошто је

генерал Радомир Путник поново постао министар војни. Две године су заједно руководили целокупним животом српске војске, избором и набавком оружја и ратне опреме, разрадом планова за мобилизацију и концентрацију војске. Бојовић је учествовао у раду Одбора, који је 15. октобра 1906. усвојио ликовно решење Михаила Валтровића за нове пуковске заставе. Био је председник комисије која је на терену пројектовала и обележила начин утврђивања северне границе Србије, пошто су односи с Аустроугарском постали све затегнутији. Његов рад на војностручној литератури завршио се књигом „Васпитање војника“ и последњим прилогом објављеним у часопису „Ратник“ 1908. године. Бирао је за члана и председника Управног одбора Официрске задруге у Београду.

Рад у испитним комисијама за официрске чинове представља значајно подручје његовог рада. Први пут је постављен за заменика члана Сталне испитне комисије за мајорски чин 1897. године. За време службовања у Министарству војном и Главном генералштабу био је председник Комисије за полагање испита за ниже војноадминистративне чиновнике, стални члан Испитне комисије за чин пешадијског, коњичког, артиљеријског и инжињеријског мајора и њен председник за испитну 1909/1910. годину. Као помоћник начелника Штаба Команде активне војске и помоћник начелника Главног генералштаба био је члан Генералштабне комисије. Под његовим руководством Комисија је радила од 1906. до 1908. године, када је заступао начелника и руководио генералштабним путовањима приправника за ту струку. У специфичним околностима испољавао је утицај на васпитање официрског и војничког кадра као привремени судија Моравског дивизијског војног суда, привремени судија Великог војног суда, заменик и редовни члан у Војнодисциплинском суду у Београду. У војном судству остао је запамћен по одлуци да издвоји своје мишљење на претресу учесницима Нишке контразавере 9. октобра 1903, с образложењем „да се оптужени пуне као невини“.

У априлу 1908. године поново се вратио у Ниш. Као командант Моравске дивизијске области одликован је Орденом белог орла III реда. Од марта 1909. године до избијања рата био је командант Коњичке дивизије и потпуно је припремио за предстојеће догађаје.

Са Првом армијом на бојном пољу

У Првом балканском рату (1912–1913) био је начелник Штаба Прве армије, којом је командовао престолонаследник Александар Карађорђевић. Прва армија однела је велике победе над турском Вардарском армијом у биткама код Куманова, Битоља и боју код Алинаца, што је имало пресудан значај за даљи ток рата. За заслуге на бојном пољу унапређен је у чин генерала. На мировним преговорима у Лондону, као „један од наших најбољих стручњака“, био је војни експерт српске владе. Крајем фебруара 1913. године постављен је за ко-

Генерал Петар Бојовић, 1918. године

манданта Приморског кора. Припреме за напад на Скадар, у сарадњи с црногорском војском, пресекала је интервенција великих сила. За „заслуге стечене у рату 1912–1913“ одликован је Орденом Карађорђевог звезде са мачевима IV реда.

У Другом балканском рату 1913. године руководио је српском противофанзивом у бици на Брегалници. Прва армија сломила је десно крило бугарске 4. армије на Рајчанском риду, заузела Кочане и избила на Преслап, чиме је осигурала ратну победу. После рата постављен је за начелника Штаба Главне инспекције српске војске. Француски Орден Легије части III реда уручен му је фебруара 1914. године „за услуге учињене француској војној мисији приликом њихове студије наших ратова“.

На почетку Првог светског рата, 1914. године, командовао је Првом армијом, која је у завршној фази

Генерал Петар Бојовић са официцима Штаба Врховне команде

Церске битке притекла у помоћ Другој армији, преотела Шабац и протерала Аустријанце преко Саве у Срем. Том приликом генерал Петар Бојовић је на првој борбеној линији рањен. „За показану и осведочену храброст 21. августа 1914, при нападу на Шабац“ одликован је Златном медаљом за храброст.

Српска врховна команда је по жељи савезника пренела операције на аустроугарску територију. Под командом генерала Бојовића успешно је изведена Сремска операција, у којој је Прва армија прешла Саву и продрла до линије Бановци – Стара Пазова – Војка – Попинци – Буђановци. Због аустроугарске офанзиве на Дрини Прва армија повукла се натраг. Водила је тешке борбе на планини Јагодњи, од којих су најжешће биле на Мачковом камену. Због незалечене ране разрешен је командовања армијом за време повлачења на колубарско-сувоборску линију.

„За осведочену храброст на бојноме пољу и за заслуге стечене у рату противу Аустро-Угарске 1914–1915“ одликован је Орденом Карађорђевог звезда са мачевима III реда. Поред тога, добио је руски Орден Светог Владимира са мачевима III реда и енглески Орден Светог Михаила и Светог Ђорђа III реда.

Начелник Штаба Врховне команде

У одступним борбама 1915. године генерал Бојовић примио је дужност команданта трупа Нових области. Под његовом командом оне су се успешно супротставиле бугарској Другој армији у одбрани Кончулског теснаца и Качаничке клисуре. Новембра 1915. године у Качаничком маневру спречиле су бугарски продор на Косово

и омогућиле повлачење српске војске кроз албанске планине и Црну Гору.

За начелника Штаба Врховне команде генерал Бојовић постављен је крајем децембра 1915. године. Организовао је пребацивање српске војске из Медове, Драча и Валоне у Бизерту и на острво Крф. Фебруара 1916. године спровео је реорганизацију војске и руководио интензивном обуком шест пешадијских дивизија, организованих у три армије. Средином 1916. године оне су поселе положаје на Солунском фронту.

После неуспеле немачко-бугарске офанзиве 1916. године генерал Петар Бојовић руководио је јесењом контраофанзивом, у којој је српска војска потукла Бугаре код Горничева, заузела Кајмакчалан и Битољ. Поводом те победе одликован је енглеским Орденом Светог Михаила и Светог Ђорђа II реда. На Нову годину 1917. врховни командант регент Александар Карађорђевић по-

слао му је Орден белог орла са мачевима I реда, уз својеручно писмо, у коме му одаје признање што је „наша армија преуређена понова, светлим својим примерима, прославила широм целог света име, храброст и пожртвовање српског народа и његових синова”.

У рововском периоду рата, Бојовић је извршио другу реорганизацију српске војске крајем марта 1917. године, када је због малог броја војника престала да постоји Трећа армија. За команданта Прве армије постављен је јула 1918. године, после сукоба са француским генералом Гијомом око ширине фронта додељеног српској војсци. Приликом одласка с дужности начелника Штаба Врховне команде за заслуге у рату одликован је Орденом Карађорђевог звезде са мачевима II реда. У последњој ратној години примио је италијански Орден Светог Мауриција и Светог Лазара I реда и грчки Орден Светог Спаситеља II реда.

Генерал Пејтар Бојовић са ловцима на Солунском фронту, 1918. године

Војвода Пејар Бојовић у шејњи, око 1940. године

Војвода српске војске

У пробоју Солунског фронта Прва армија је, после незадрживог јуриша на јако утврђени фронт од Сокола до Црне Реке и тешких борби које су трајале од 15. до 18. септембра 1918, ослободила Велес и Овче поље. Код Куманова је приморала две бугарске дивизије да положи оружје. Петар Бојовић унапређен је у чин војводе 26. септембра 1918. године.

Војвода Бојовић предузео је енергично гоњење 11. немачке армије долином Јужне Мораве и ослободио Врање, Лесковац и Пирот. Прва српска армија, удаљена 150 километара од главних савезничких снага, нанела је коначан пораз два пута бројнијем непријатељу на прилазима Нишу и 12. октобра ушла у град. Под његовом командом ослободила је северну Србију и 1. новембра 1918. умарширала у Београд. У наступању преко Дунава и Саве заузела је Банат, Бачку, Срем и Славонију.

После рата војвода Бојовић био је командант Прве армијске области. Марта 1921. године постављен је за начелника Главног генералштаба. После враћања војске у редовно стање именован је за краљевог почасног ађутанта. Крајем године стављен је на располагање, због залагања да се у новом Закону о устројству војске и морнарице предвиди успостављање Врховног војног савета. Живео је скромно и повучено у Београду. Писао је мемо-

аре, из којих је објављено само поглавље посвећено одбрани Косова поља у Првом светском рату. Као један од највећих војсковођа Првог светског рата одликован је Орденом југословенске круне I реда 1930. године, Орденом Карађорђевог звезда I реда 1933. године и француским Орденом Легије части I реда 1936. године.

Уочи Другог светског рата, априла 1941. године, именован је за врховног инспектора целокупне војне силе Краљевине Југославије. После априлског пораза краљевске војске вратио се у Београд. У свом дому, у Трнској 25, дочекао је ослобођење Београда. Умро је потпуно заборављен, 19. јануара 1945. године.

Знамења славе и части

У својој официрској каријери војвода Петар Бојовић одликован је 41 пут. Додељено му је 25 српских и југословенских одликовања и 16 одликовања европских држава. Од тог броја недостаје шест примерака, а четири су некомплетна (недостају три звезде и један знак ордена). Не постоје подаци о њиховој употреби у погребном церемонијалу, али је сасвим сигурно да су неки примерци већ тада били издвојени из целине. Тој групи, пре свега, припадају ордени које су му доделили владари из династије Обреновић. Лагано гашење породичног стабла допринело је да су, заједно с другим породичним драгоценостима, знамења вој-

Споменница раја
за ослобођење
и независности
1876–1878. године

воде Бојовића поступно поверавана сродницима и пријатељима и тако сачувана.

Одликовања војводе Петра Бојовића, која је добио у српској војсци, потичу из медаљерских радионица у Бечу, Паризу и Локлу. У радионици Карла Флајшхакера израђен је Орден Таковског крста. Сви остали ордени које је примио до завршетка балканских ратова произведени су у радионици Георга Адама Шајда у Бечу.

Медаљерској радионици „Шајд“ поверена је 1912. године израда Ордена Карађорђевог звезде са мачевима. Од два модела ордена приспела у Београд 5. новембра 1912. усвојена је варијанта „са мачевима преко зрака“. Пре него што је израда ордена завршена изашао је указ о његовој додели за заслуге у балканским ратовима. Генерал Петар Бојовић је до уручења ордена намењеног награђивању ратних заслуга носио Орден Карађорђевог звезде IV реда. Рад бечких медаљера на изради ордена Краљевине Србије прекинут је избијањем Првог светског рата, а контакти са швајцарском радионицом браће Игенин, 1914. године, да преузме њихову израду остали су без резултата.

Петар Бојовић носилац је медаља за храброст у српско-бугарском рату 1885–1886. и у Првом светском рату 1914–1918. године. По други пут додељену Златну медаљу за храброст, израђену у радионици браће Игенин из Локла, носио је на походној униформи. Током израде медаља за храброст у Паризу консултована је радионица Артија Бертрана фебруара 1916. године, како би у случају израде новог калупа пречник „могао бити мањи од садашњег“. Два примерка мањих димензија могла су бити

Уверење о одликовању Споменницом раја за ослобођење и независности 1876–1878. године

намењена ношењу на орденској плочици. Ранг медаље имала је и Споменица избора за краља Петра I Карађорђевића. Примерак добијен поводом избора новог краља припада каснијем ковању.

За учешће у ратовима Србије у XIX и XX веку војвода Петар Бојовић одликован је с пет споменца. Ликовна решења споменце, која се додељивала за учешће у рату за ослобођење и независност 1876, 1877, 1878. године, као и у рату 1885–1886. године, поновљена су приликом израде споменца које су уручиване после балканских ратова. Министарство војно најпре је расписало конкурс за израду „Споменце на рат 1912. године и Медаље за ревносну службу”, а онда позвало уметнике да преузму своје радове, јер „ни један од поднетих модела није примљен”. Када је у јавност доспела информација да је „министарство војно ступило у преговоре са једним цртачем” замерено им је да „немају појма о уметности, ни о вредности ових медаља”. „Споменца на рат 1912. и Споменца на рат 1913. године” израђене су по нацрту Ђорђа Чарапића у радионици браће Игенин у Локлу.

Организовању Канцеларије краљевских ордена посебан допринос дао је Ђорђе Чарапић (1879–1941), који је као инжењер био на служби у Географском одељењу Главног Генералштаба од 1900. до октобра 1904. године. У балканским ратовима и Првом светском рату био је технички контролор Саобраћајног одељења Врховне команде. Решењем Врховне команде од 28. марта 1917. премештен је за вршиоца дужности секретара Канцеларије краљевских ор-

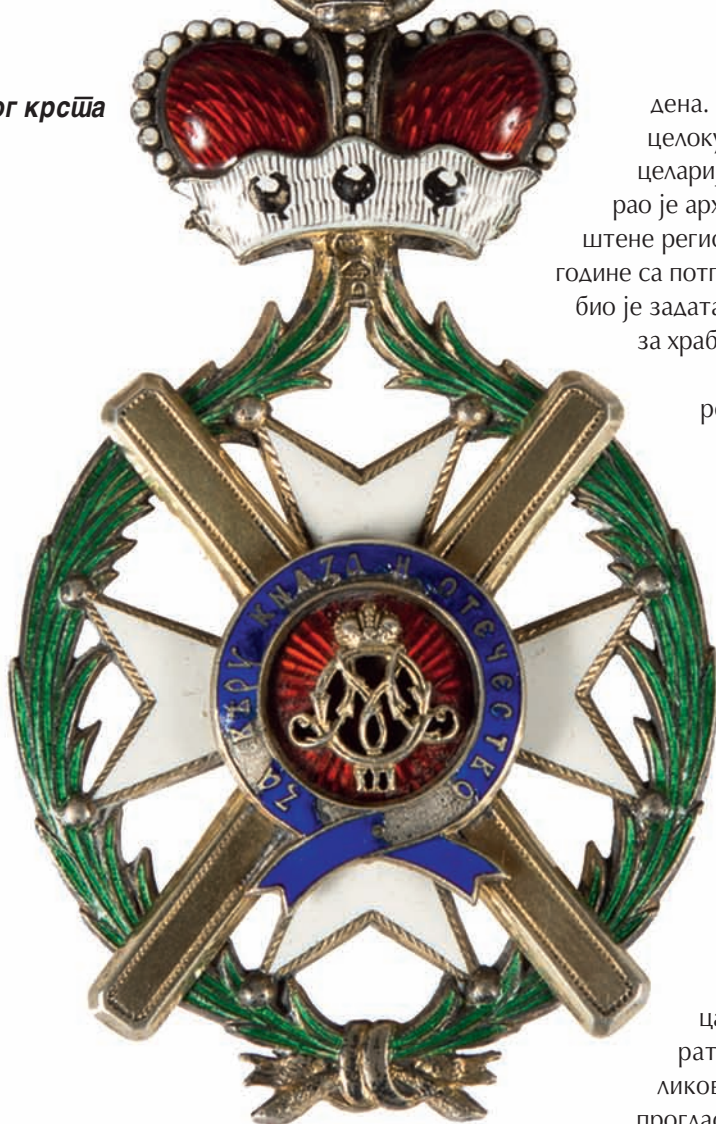

Уверење за Споменцу раја 1885/86. године

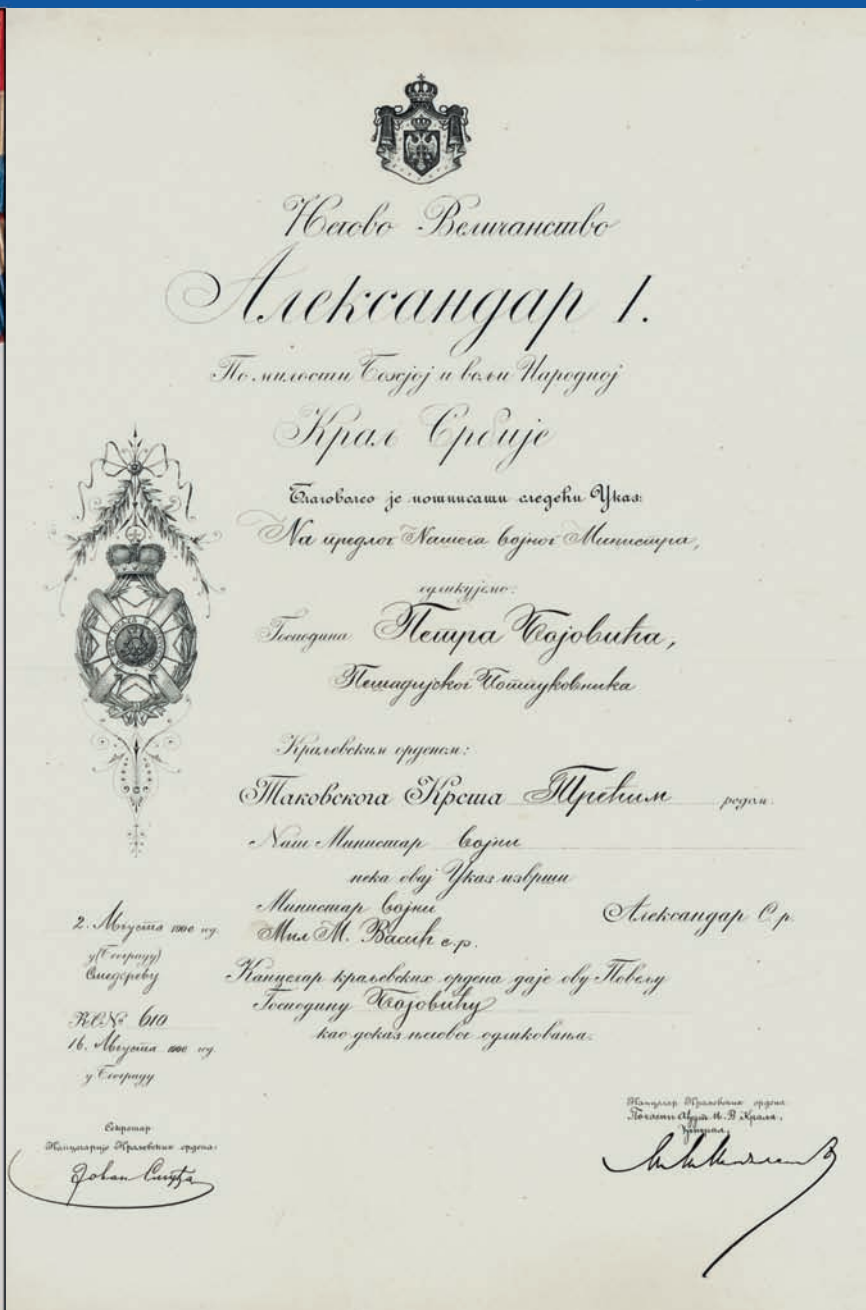
Споменца раја 1885/86. године

Орден Таковског крста
шрећег реда

дена. Учествовао је у набавци и транспорту целокупног материјала за организацију Канцеларије ордена из Париза и Рима. Комплетирао је архиву канцеларије и реконструисао уништене регистре одликаних лица. Октобра 1917. године са потпоручником Милорадом Николићем добио је задатак да уради нацрте уверења за медаље за храброст и медаље за ревносну службу.

После опоравка српске војске на Крфу, регент Александар Карађорђевић желео је да, пре почетка операција на Солунском фронту 1916. године, подели медаље свим припадницима који су „раскошно сејући своје кости по дивљим албанским путевима, остали верни краљу и отечеству“. У позивном писму уметницима сугерисано је да се медаља „обликом издвоји од свију других. Можда би било добро, кад би се округлом облику дао један додаток у горњем делу“. Позиву су се одазвали „Јермић и вајар Ђорђе Јовановић“. Без обзира на то што је већ тада Јовановић очекивао одобрење да моделе однесе на Крф, Албанска споменица установљена је после Првог светског рата. Ђорђе Чарапић је за основу њеног ликовног решење узео Медаљу за спомен прогласа Краљевине из 1882. године. Споме-

ницу која се додељивала за заслуге у рату 1914–1918. године добио је стилизацијом крстасте силуете Карађорђевог звезда са мачевима. У њеном вајарском обликовању неоспорно је учешће Ђорђа Јовановића (портрет краља Петра Првог Карађорђевића). Као секретар Канцеларије ордена урадио је нацрте за повеље и уверења о додели одликовања, а учествовао је и у припреми нацрта за Орден југосло-

венске круне. Последњи краљевски орден израђен је по идејном решењу руског архитекте Николаја Петровића Краснова (1864–1939) у радионици браће Игенин у Локлу.

У заоставштини војводе Петра Бојовића сачувана су по два примерка споменица ослободилачких ратова Србије вођених од 1912. до 1918. године. Примерци ратних споменица, изузев Албанске споменице, чије траке нису по-

стављене на орденској дашчици, припадали су војводином сину капетану Божидару Бојовићу.

После великих победа српске војске у Првом светском рату 1914. године приступило се реорганизацији система доделе одликовања у Србији. Министар војни пуковник Радивоје Бојовић припремио је предлог измена и допуна у *Закону о орденима* и у *Закону о одличју Карађорђева звезде*, које је одобрио Министарски савет.

Поруџбине за израду српских одликовања упућиване су медаљерској радионици „Артис Бертран“ у Паризу, у другој половини 1914. године. Почетком 1915. године париском медаљеру достављено је шест скица за израду Ордена Карађорђеве звезде са мачевима I, II и III реда, с напоменом да зраци звезде нису „као што су зраци код фирме ‘Шајда’“.

Првобитан план установљавања Ордена белог орла са златним мачевима и Ордена белог орла са сребрним мачевима, по жељи престолонаследника Александра Карађорђевића, спроведен је без предложене поделе. По Уредби о облику и ношењу краљевских ордена „мачеви су златни и укрштени су између веће круне и орловских глава“. Министарство војно је у мају 1915. године доставило Канцеларији ордена нацрт за израду новог одликовања у Паризу. Регент је желео да се посебна пажња обрати на његову израду и инсистирао да се што пре отпочне с испоруком, јер су укази о додели већ били потписани. Прва партија Ордена белог орла са мачевима испоручена је тек фебруара 1916. године.

Ордени додељени генералу Петру Бојовићу за заслуге у Првом светском рату израђени су у париској радионици Артис Бертран. Ордени су били „укусно али несолидно израђени“, па је медаљер замољен да „убудуће обрати већу пажњу на израду наших ордена“. „Због рђавог паковања или слабе израде“ Канцеларија ордена тражила је формирање комисије за пријем одликовања. Због тога је Бојовићев Орден Карађорђеве звезде са мачевима III реда, којем недостаје пљосната карика и сечиво једног мача, касније замењен исправним примерком.

Произукција радионице Артис Бертран пратила је интензивну дипломатску активност, нарочито после напуштања државне територије. Само у Паризу, у периоду од маја 1916. до августа 1917. године, произведено је 25.895 примерака одликовања: 9.409 ордена и 16.486 медаља. У заоставштини војводе Петра Бојовића налази се један примерак од првих 50 комада Ордена белог орла са мачевима I реда израђених у том периоду. На Нову 1917. годину регент Александар Карађорђевић је указ о одликовању пропратио личним писмом свом начелнику Штаба Врховне команде. Додела Ордена Карађорђеве звезде са мачевима II реда следеће године извршена је у складу с Уредбом о додељивању награда у војсци за време рата.

Петар Бојовић је после доласка војних мисија савезничких земаља у Србију примио 16 страних одликовања за заслуге у ратној 1914. години.

У његовој заоставштини најзаступљенија су француска одликовања. Као генерал по други пут одликован је Орденом легије части III реда 31. маја 1916. године. Француски посланик у

Солуну, због одступања од уобичајене праксе, обавестио је крајем 1916. године председника владе Николу Пашића да ће француска влада одликовати Бојовића вишим редом, уколико добије сагласност регента Александра Карађорђевића. Генерал Бојовић није вратио добијени орден и повељу, а Орденом легије части II реда одликован је 10. фебруара 1917. године.

Повеље

Саставни део збирке одликовања војводе Петра Бојовића чине и повеље и уверења за одликовања. Повеље за ордене и уверења за медаље обликовани су с много пажње, као свечане исправе. Понекад је аутору нацрта домаћих одликовања повераван и нацрт докумената (Ђорђу Јовановићу, Ђорђу Чарапићу), што га графичким решењем нераскидиво везује за признање о којем сведочи. Пошто графичко решење често носи сигнатуру аутора и литографске радионице, сазнајемо да су штампане у Фото-литографској радионици, Картографској радионици Географског одељења Главног генералштаба и Војногеографском институту. Сачувано је 19 повеља и уверења за српска и 12 за страна одликовања.

Посебну целину чини седам повеља о унапређењу Петра Бојовића из периода од 1880. до 1901. године. Подаци о унапређењу уписани су у штампани образац уоквирен стилизованим биљним преплетом с државним грбом преко војних знамења, представама ратних логора у картушима изнад и ратним трофејима са страна. Повеље за чин артиљеријског потпоручника, коњичког поручника и коњичког капетана имају сигнатуру у десном доњем делу – „П. Рерих лит.“ Штампане су у Краљевској српској државној штампарији, односно њеној каменорезници, а затим у Фото-литографској радионици Главног генералштаба у Београду.

Деведесетих година повеље добијају богатију флоралну декорацију, а представе логорског живота и ратних трофеја групишу у кружним пољима на угловима. Израђиване су и у Географском одељењу Министарства војног.

Подаци о унапређењу Петра Бојовића у чин генералштабног пуковника 1901. године унети су у нови образац повеље. У левом делу архитектонског оквира портала на бочним странама представљена је опрема средњовековног ратника, а у десном – српског официра. Изнад текста представљен је двоглави орао државног грба раширених крила, иницијали А И налазе се са страна, а испод је медаљон с ликом краља, уоквирен ратним трофејима. У доњем десном углу налази се сигнатура „Композовао и резао Милод. Марковић“. Повеља је штампана у Картографској радионици Министарства војног.

Збирка одликовања војводе Петра Бојовића представља врло вредну целину медаљерских радова из последње четвртине XIX и прве половине XX века. Историјски контекст даје јој прворазредан значај, пошто су највиши редови српских и иностраних одликовања припадали ратном команданту армије и начелнику Штаба Врховне команде српске војске. ■

ОД ЗАБОРАВА КА ВЕЧНОСТИ

Пише

Стевица С. КАРАПАНЦИН

Истражујући личност и дело војводе Петра Бојовића нужно је да се запитамо зашто је тај великан у нашој историографији запостављен, нарочито у поређењу са осталом тројицом „бојних војвода“ – Радомиром Путником, Живојином Мишићем и Степом Степановићем. Пронаћи одговор на то питање није лако. За то су потребни знање, посвећеност и труд, као и храброст. Довољно је присетити се последњих дана војводе Бојовића или чињенице да је за одлазак на његову сахрану, јануара 1945. године у Београду, требало имати изузетну смелост.

Расветљавање оновремених догађаја и личности, а у контексту исправљања неправде учињене славном српском војсковођи, од пресудне је важности не за самог Петра Бојовића већ, пре свега, за све нас. Он је себи обезбедио место у вечности, а од нашег односа према неумрлом војводи, поред осталог, зависи и какви ћемо ми сутра бити, јер је војвода Бојовић био и остао симбол какав у свим временима треба да буде српски официр.

Свестрани официр

Изучавајући расположиву историјску грађу, уочава се да је Петар Бојовић, прво као артиљеријски, затим коњички, генералштабни, пешадијски и на крају поново генералштабни официр, био надасве свестран. У прилог тој тврдњи иду и чињенице да је као пуковник учествовао у раду одбора који је 15. октобра 1906. усвојио ликовно решење Михаила Валтровића за нове пуковске заставе и да је једно време уређивао „Службени војни лист“. Рад у испитним комисијама за официрске чинове представља значајно подручје деловања славног војсковође, а као привремени судија већег броја војних судова испољавао је и утицај на васпитање официрског и војничког кадра.

Завршио је све цивилне и војне школе са одличним успехом. Није било командне нити важније штабне дужности (на свим нивоима) коју није обављао, и то са највишим оценама. У случају Петра Бојовића, уосталом као и код већине официра тог времена, није било „прескакања“ дужности. Из оцена претпостављених види се да се одлично сналазио и на командним и на штабним дужностима.

Био је подједнако способан како за трупу, тако и за канцеларијску службу. То потврђује да се заиста ради о врхунском официру, а Србија с краја XIX и почетка XX века у таквом кадру није оскудевала. Међутим, у оквиру елите тадашњег српског друштва – официрског кора, Петар Бојовић заиста спада у сам врх, међу највеће и најбоље. У његовим оценама наводи се да „и у тактичком и у васпитном и у административном погледу, заслужује виши положај“, да је спреман и образован официр, да има тактичке способности и иницијативу у раду које развија и код млађих старешина. Такође, истиче се да ради на развијању моралних особина, да је у служби врло тачан, уредан и брижљив, да се стара о образовању официра и васпитању војника и да ужива поштовање потчињених.

О моралу, карактеру, угледу, стремљењима и приватном животу Петра Бојовића, али и о томе како су у то време претпостављени уопште вредновали официрски кор, такође се може сазнати из његових службених оцена. Наводи се да је добар јахач, пливач и стрелац и да је „у служби радан и заузимљив из сопствених побуда, а у личном животу врло добар економ и материјалним потребама снабдевен и да нема дугова“. Могу се сазнати и неки детаљи: „Носи се чисто. Официрски дом радо посећује и виђа се по другим јавним угледним локалима, дружи се махом са официрима, а ређе и са одличним грађанима. Биран је 1894. године за потпредседника Управног одбора Официрског дома.“ Анализом тадашње методологије оцењивања официра и откривањем и изношењем на светлост дана многих детаља из службених оцена Петра Бојовића, стручној јавности пружа се ексклузивна прилика за поређење некадашњег и данашњег приступа вођењу официра у служби, који се вредносно разликују.

Непрекидно усавршавање

Постоје мишљења да суштина официрског кора код Срба постепено ишчезава још од 1903. године. С тим се не би сложили само они који не разумеју суштинску разлику између официрског кора и официрског кадра. Бојовић је ту разлику одлично разумевао, о чему, између осталог, сведоче три чињенице. Прво, о томе је писао, што се види из његових изузетних радова објављених у листу „Ратник“, попут оног под називом „Официрски кор“. Друго, после вести о Мајском преврату и смрти краља, коју је примио у Нишу, дубоким ћутањем, попут већине суграђана, опирао се да поздраву смену династија, што говори о високој личној официрској части. Треће, током целе каријере био је на сталном удару тајних официрских организација Црна рука и Бела рука.

Без обзира на све, српски официрски кор током Великог рата имао је изузетну снагу и монолитност, чему је доприносило, између осталог, и то што су се официри међусобно одлично познавали и поштовали. Била је редовна пракса да старији и млађи непрекидно, током целе каријере, буду заједно, час у трупи у односу претпостављени – потчињени, час у школи у односу наставник – слушалац, међусобно размењујући корисне сугестије и критике – и теоријски и практично. Плејаду српских војсковођа из Великог рата, попут Мишића, Степановића, Бојовића, Штурма, Живковића, Рашића, Арачића, Хаџића и осталих, деценијама је стварала нешто старија генерација српских великана попут Мишковића, Драгашевића, а касније и Путника и Јанковића.

Петар Бојовић непрекидно се усавршавао у струци, а упоредо с формацијским дужностима бавио се и војном књижевношћу. У то време војна мисао у српској војсци била је изузетно развијена. Официри су, поред редовних дужности, у мирнодопском периоду писали и објављивали књиге, али и стручне радове у листу „Ратник“. У времену од 1879. до 1941. године објављено је 588 свезака листа „Ратник“, с око 20.000 чланака. Нема значајнијег официра

**Повеља за Орден Белог орла са мачевима
првог реда**

из времена обе краљевине а да није писао за тај, до данас непревазиђени стручни војни часопис. Петар Бојовић објавио је 12 чланака – „Васпитавање војника“, „Мисли о извођењу јесењих маневара код нас“, „Наставни план за пешадију“ (у два броја), „О дејству савременог оружја и узајамном потпомагању родова оружја у борби“ (у четири броја), „Официрски кор“, „Поглед на наша пешадијска егзерцирна правила“ (у три броја), „Ратно искуство и егзерцирна правила“ (у два броја) и „Упут за обуку војника у ратној служби“ (у два броја).

Од укупно 838 аутора, Петар Бојовић по броју чланака заузима петнаесто место. Међутим, ради потпуне слике о величини Бојовићег списатељског делања потребно је анализирати и ко се све налази међу четрнаесторицом официра који су у „Ратнику“ објавили више чланака од њега – Иван Павловић с 39 чланака, Живко Станисављевић с 38 чланака, Никола Аранђеловић с 35 чланака, Војин Максимовић с 30 чланака, Милош Станковић с 27 чланака, Миљивоје Николајевић с 24 чланка, Данило Калафатовић с

Орден Белог орла са мачевима
првог реда

23 чланка, Владимир Николић с 23 чланка, Светозар Магдаленић с 22 чланка, Јован Мишковић с 22 чланка, Јован Драгашевић с 22 чланка, Сава Грујић с 21 чланком, Милан Недић с 18 чланака и Ђорђе Јорговић с 17 чланака.

Уочава се да ниједан од њих не припада генерацији Петра Бојовића, нити хијерархијском нивоу који је он достигао. Самим тим, сви су они током каријере провели мање времена у ратовима у односу на генерацију којој припада Бојовић, која је учествовала у шест ратова, а он сам и у седмом (ако се рачуна Априлски рат 1941. године). Због тога су имали више времена за писање, јер је једино током мирнодопских периода било могуће објављивати стручне радове, као резултат ратних искустава. Поред тога, поједини међу поменутим официрима били су и на дужности уредника листа „Ратник“.

Вредности војне професије

У војсци Краљевине Југославије, па и касније у Југословенској народној армији и Војсци Југославије, често су вођене полемике о сврсисходности егзерцира или стројева обуке војника. Неки су сматрали, а и данас то мисле, да је егзерцир (стројева обука) изгубио сврху оног момента када је престала његова непосредна примена у борби. Због тога су појединци долазили до погрешних закључака да је једино важна борбена обука, занемарујући при томе утицај егзерцира на развој најважнијих вредности војне професије – храбрости, дисциплинованости, оданости, солидарности, пожртвованости и слично.

Без обзира на то што егзерцир нема директну примену у борби, несумњиво је изузетно значајан за дух бораца. То тврди и пуковник Драгослав В. Милосављевић 1934. године, у свесци Х листа „Ратник“. Он каже: „Егзерцир чини да трупа стиче навику да буде у рукама старешина у борби и онда, када није у строју предвиђеном правилом. Егзерцир ствара војника од кога је лако правити борца“. Осим што је велику пажњу посвећивао моралном васпитању и официрском кору, Петар Бојовић се у свом списатељском опусу посебно бавио егзерциром. Тако је у једном чланку, објављеном у „Ратнику“, написао: „Тврдо сам уверен, да ће само онај да односи победе, који своју одлучност носи на врховима својих бајонета“.

Петар Бојовић је једини командант стратегијско-оперативне групације српске војске и, у ширим оквирима посматрано, вероватно једини генерал који је у Великом рату рањен у непосредном борбеном додиру са непријатељем, и то у Јевремовцу код Шапца 21. августа 1914. године. Због тога је и одликован Златном медаљом за храброст. Након одличне процене начелника Штаба Врховне команде војводе Радомира Путника, Бојовић је током Церске битке с Првом армијом притекао у помоћ Другој армији, као главнoј маневарској снази српске војске и тако отклонио опасност да она, на простору Мачве и Поцерине, већ на самом почетку рата буде уништена. Уз генијалну процену Степе Степановића о значају заузимања Цера и испољену иницијативу, несумњиво да је и Бојовић допринео првој савезничкој победи у рату.

Ратничко искуство

У српској војсци моралу и васпитном раду поклањао се највећи степен пажње. У то време није било могуће позитивно оценити борбену вредност јединице у којој је морал био на ниском нивоу или је приликом процене запостављан. Српску војску карактерисао је и изузетан однос официра и војника, што се могло видети по њиховом међусобном поштовању и оданости, а који је био одраз њиховог патријархалног васпитања. Официри су бринули о војницима као о млађој браћи, а војници су поштовали и беспоговорно слушали своје официре, о чему сведочи и изузетна дисциплинованост, обученост, пожртвованост, солидарност и издржљивост српских официра, подофицира и војника током ратова. То се види и из једног примера Бојовићеве Прве армије у јесен 1914. године, када је српска Врховна команда, по захтеву савезника, пренела операције на тадашњу аустроугарску територију. Под командом Петра Бојовића успешно су изведени форсирање велике водене препреке (река Сава) и изузетна нападна операција у Срему. После продора Прве армије у дубину непријатељске територије, 70 километара за само четири дана, те заузимања линије Бановци – Стара Пазова – Војка – Попинци – Буђановци, у Бечу је завладала узбуна.

Као одговор уследила је нова Поћорјева офанзива на Дрини, 8. септембра, када је српска Друга армија успешно одбила све нападе аустроугарске 5. армије дуж доњег тока Дрине. Међутим, српска Трећа армија, због изразите бројчане премаћи аустроугарске 6. армије, није успела да заустави њен продор преко Гучева, Борање, Јагодње и Соколске планине. Прва армија, повучена из Срема, за непун два дана, након усиљеног марша, прелазећи дневно и по 70 километара, под командом Петра Бојовића ступила је у бој. Дошло је до низа тешких и крвавих борби за превласт над важним топографским чвором Мачков камен и њему суседним гребеном Кошутња стопа. Само у једном дану Мачков камен је четири пута прелазео из српских у аустроугарске руке.

У четвородневним тешким борбама ангажоване су Дунавска дивизија првог и Дунавска дивизија другог позива, при чему је из строја избачено око 8.000 српских бораца у обе дивизије. Само је у Дунавској дивизији првог позива тај број износио више од 5.700 људи. Српски официри, видећи да су војници на измаку психофизичке снаге, одлучили су да се жртвују, што је довело до страховитих губитака у официрском кору. По неким подацима, у Дунавској дивизији првог позива из строја је избачено 118 официра, од којих пет команданата пукова и 17 команданата батаљона. Бој на Мачковом камену називан је још Српским Термопилом и Официрском битком. Тадашњи командант Прве армије генерал Петар Бојовић имао је прилику да на Мачковом камену види величанствене особине потчињених официра, за чији се развој залагао током читаве каријере, а које је и сам поседовао.

Без обзира на важност заустављања аустроугарског продора преко Мачковог камена, што је било од изузетног значаја за целокупни фронт српске војске, за велике

**Орден Карађорђевог звезда
шрећег реда**

губитке Прве армије током четвородневног боја и посебно за рововски рат који је наступио након њега, поједини историчари окривили су српско командовање. Уколико је разлог масовних пешадијских јуриша јединица две дунавске дивизије на Мачковом камену било надокнађивање недостатка артиљеријске муниције живом силом, онда је то могла бити последица стратегијског пропуста државне политике, а не команданата јединица. После боја на Мачковом камену, па све до почетка офанзивне фазе Колубарске битке, стални маневар покретом и ватром, као главна особина српске војске, којим су надокнађивани хронични недостатак резерви и бројчана премаћ и неупоредиво боља попуна људством аустроугарских снага, био је готово потпуно обустављен.

Међутим, драматично смањивање бројног стања јединица и више него неповољан степен попуне зимском одећом и логорском опремом, на брдско-планинском терену и при лошим метеоролошким условима, не може се сматрати пропустом официјерског кора. Напротив, очигледно је да су у таквој ситуацији официри Прве ар-

мије с Петром Бојовићем на челу пружио максимум психолошких могућности и тиме у знатној мери утицали на даљи развој догађаја, током којих ће војвода Радомир Путник, нешто касније, надмудрити фелдцајгмајстера Оскара фон Поћорек.

Наиме, после битке на Дрини створени су услови да се стратегијска грешка аустроугарског ратног плана, којим је за главни правац напада одабран онај који изводи из Босне и Херцеговине, коначно преокрене у српску корист. По замисли војводе Путника, уместо на ваљевским положајима, како је то очекивао и желео Поћорек, одлучна битка одиграла се у долини Колубаре и Љига и на Сувору. Колубарска битка добијена је на моралном плану захваљујући, између осталог, и томе што је Живојин Мишић генијално проце-

**Повеља за Орден Карађорђеове звезде
шрећег реда**

нио ситуацију и прешао у противофанзиву у правом тренутку. Треба нагласити и да су се сви аустроугарски команданти, од нивоа батаљона до нивоа армије, у тренутку српског противудара налазили у тек заузетом Београду, где су примали одликовања.

У Мионици новембра 1914. године, баш као и два месеца раније у Срему, ратна срећа Петру Бојовићу није била наклоњена. Очигледно да је посредним путем допринео Степином успеху на Церу, као и Мишићевом успеху на Суворору. Своју рану на ноzi је крио, она му је дуго наносила страховит бол и била је једини разлог његовом смењивању са дужности команданта Прве армије, 15. новембра 1914. године у Мионици, о чему се иначе до сада мало говорило.

Између похвале и покуде

Трагедија која је погодила готово сваку српску породицу током Великог рата – губитак неког од ближњих – није заобишла ни многе знамените Србе тога времена, па ни Петра Бојовића. Његов син Војислав, студент медицине, умро је 1915. године од пегавог тифуса, као добровољац у Првој резервној болници. Оно што се, такође, често заборавља јесу и заслуге Петра Бојовића као начелника Штаба Врховне команде за организацију евакуације исцрпљене српске војске са албанске обале на Крф, затим опоравак, прва реорганизација војске и поседање Солунског фронта, а потом и друга реорганизација војске.

Божидар М. Јововић у књизи „Војвода Петар Бојовић – између похвале и покуде“ наводи и особине које су одликовале славног војводу: побожност, поштење, отвореност, изразито патријархално васпитање, човечност, давање значаја војничком моралу, „детиња душа“ и слично. То су и разлози због којих је, познато је, имао родитељски однос према потчињенима и био синовски послушан (али не и ропски покоран) према претпостављенима. Крајње је време да се поједине паушалне опаске о наводној сервилности Петра Бојовића демантују чињеницама, из којих се види да се ради о човеку који је имао дигнитет и чврсте и непоколебљиве ставове. По Радивоју Бојовићу остао је запамћен по одлуци да издвоји своје мишљење на претресу учесницима нишке контразавере, 9. октобра 1903. године.

Од посебне је важности анализирати сукоб са главнокомандујућим савезничке војске француским генералом Гијомом, око питања да ли да се премореној српској војсци прошири, чему се Петар Бојовић оштро супротставио и што га је „коштало“ дужности начелника Штаба Врховне команде 1918. године. И из тога се може видети каква је људска и командантска величина био. После тога, на свој пристанак, Петар Бојовић по други пут прима команду над Првом армијом, с којом изводи пробој Солунског фронта 15. септембра 1918. и спроводи гоњење непријатеља у одступању какво није забележено у историји ратководства. Победоносно наступање Прве армије било је и по 200 километара испред савезника, тако да они, како је забележено, „нису били у стању Србима ни 'леба да дотуре'“.

Командант Солунског фронта генерал Франше д'Епере упутио је српској Врховној команди у Скопљу наређење да „Прва српска армија обустави надирање ка Нишу, јер може да компромитује цео успех“. Будући да српски војник четири године крсну славу није славио код куће, генерал Бојовић одговорио је: „Српски војник је наредио јуриш на Ниш. Наређење ће бити извршено“. Ниш је ослобођен 12. октобра, а Београд 1. новембра. Непуна два месеца после пробоја Солунског фронта, 9. новембра 1918, делови Прве армије, под командом мајора Војислава Бугарског, ослободили су Нови Сад. За те успехе, потпуно заслужено, генерал Петар Бојовић унапређен је у чин војводе. Сматра се да је захваљујући српској војсци и њеном командном кадру Први светски рат трајао годину дана краће.

Метафора једне генерације

Убрзо после рата пензионисан је на некоректан начин, под изговором да је стар и неспособан. У суштини, замерено му је заступање чврстог става да је потребно формирати Врховни војни савет, у чијој би надлежности било предлагање кандидата за унапређење у највише чинове, што је протумачено као залагање да се ограничи моћ и утицај краља. То потврђује да је војвода Бојовић био све само не сервилан официр, али и да се није слагао са постојањем деструктивних тајних организација у вој-

сци, попут Црне руке и Беле руке.

Војвода Петар Бојовић представља метафору једне велике и страдалничке генерације, при чему је он једини у врху српске официрске елите и осетио „благодати“ државе створене српском крвљу и српским победама. Многи синови и унуци оних које је водио кроз величанствене победе касније су послужили као оружје освете пораженог над победником. У подсвесно болној чињеници да их је овај бесмртни прегалац, попут живе иконе, већ самим својим присуством на то подсећао, налазио се, у ствари, сав његов „грех“. Покушали су да се домогну вечности непознатим, и од отаца и праотаца неутабаним путевима, при чему су сматрали да у њој не треба да буде места за Петра Бојовића. Нису размишљали, како је већ наглашено, да од нашег односа према неумрлом војводи, поред осталог, зависи и какви ћемо сутра бити. Праве вредности, међутим, изађу на светлост дана кад-тад. Уосталом, прегатоцима Бог да је махове. ■

Орден Југословенске круне првог реда

ЖИВОТ И П

Пише
Радивоје БОЈОВИЋ

Музеолошки приказ живота и победа војводе Петра Бојовића склопљен је од сликовне и документарне грађе, униформи и личног наоружања. У младости војвода је као страстан ловац своје трофеје поклањао Музеју српске земље, био је и добротвор Српске књижевне задруге, а при крају живота радо је посећивао поставку Војног музеја. Сам се нашао пред темама српске музеологије када је у сталној поставци „Четрнаест векова борби за слободу“ на Калемегдану (1961) изложен његов портрет.

Лична заоставштина, формирана током службовања у разним местима, имала је перспективу мирног наслојавања од тренутка повратка у Београд, да ратови и револуција нису њега и целу породицу увукли у ковитлац друштвених промена. Пред насртљивошћу окупационе управе за време Првог светског рата породица је напуштала дом и мењала боравиште (Крагујевац, Чачак), без много могућности да се стара о драгим успоменама из старог и новог живота. Сведочанства породичне традиције из старе Рашке (оружје занатске израде Петра Бојовића) и официрске службе у Србији (лично наоружање Петра Бојовића) ипак су сачувани.

Велики рат је војводи донео највиша српска и савезничка одликовања и почасно место у тужном удружењу родитеља чији су синови дали живот за слободу Србије. После краткотрајне службе у оружаним снагама Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца било је довољно времена да се фотографије сложе у албуме, седи пред штафелајем сликара и започне писање сопствених мемоара. Породичне прилике томе нису биле наклоњене, јер се некада бројна породица није увећавала, а војвода је пред Други светски рат почео да побољева.

Живот у окупираном Београду (1941–1945) врховног инспектора целокупне војне силе Краљевине Југославије није био лагодан, па је најпре сво трофејно оружје склоњено из куће. У дому Бојовића у Београду крај рата дочекала су службена одела, одликовања, фотографије, рукописи и преписка.

Некада богату збирку службеног одела данас чине само поједини делови мале и велике војводске одеће, једна блуза и шињел. И тако окрњена, она представља јединствену целину, каква није сачувана ни од једног другог војводе. Велики војводски

Орден Светог Саве првег реда

ОБЕДЕ

мундир спада у најлепше примерке српске војне униформе.

Није познато да ли је војвода желео да било шта од својих декорација понесе на вечни починак, али комплет одликовања није потпун. Посебно је уочљиво да су некомплетни Орден Карађорђевог звезда I реда, Орден Карађорђевог звезда са мачевима II реда, Орден југословенске круне I реда и француски Орден легије части II реда. Присуство монограма или

лика владара из династије Обреновић на орденима и споменицама могао је бити разлог да много раније још шест одликовања буде издвојено из те целине. Од осам повећа и уверења, који недостају, зна се само да је документ о додели Златне медаље за храброст 1886. године био сачуван до седамдесетих година XX. века.

Архивска збирка војводе Петра Бојовића није сачувана. Поред похвалне наредбе команданта Прве

армије за све јединице и установе Прве армије од 22. октобра 1918, постоји само неколико писама из приватне преписке упућене члановима породице на фронту: у тренутку када је примао дужност начелника Штаба Врховне команде (1915) и приликом постављења за команданта Прве армије (1918).

Збирку фотографија војводе Петра Бојовића чинили су албуми и појединачни снимци из периода од 1876. до 1944. године. У збирци се налази само један

албум састављен од листова различитих целина. Фотографије на картону визит и кабинет формата указују на растурене албуме. Примерци фотографија у приватним заоставштинама сродника могу да буду од користи за сагледавање првобитног фонда и не тако интензивних фамилијарних веза. Због тога је после смрти најмлађег војводиног сина Добросава Бојовића 1971. године породична збирка прикључена заоставштини београдске породице Ракић. ■

Збирку одликовања војводе Петра Бојовића поклонио је Коста (Николе) Ракић из Београда Републици Србији, Уговором о поклону у оштрекорисне сврхе, 22. децембра 2015. године.

У згради Председника Републике Србије, 15. септембра, отворена је изложба „Војвода Петар Бојовић – знамење славе и чести“, на којој су приказани збирка одликовања војводе Бојовића и повеље о унапређењу у чинове.

Изложба је резултат сарадње Медија центра „Одбрана“, Генералног секретаријата председника Републике Србије и Народног музеја Чачак, а грађани ће моћи да је погледају од 30. септембра до 27. октобра 2016, у Дому Војске Србије.